

ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ І НАСКРІЗНІ ЛІНІЇ У ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНИНА

У статті розглядаються змістові аспекти та наскрізні лінії у вихованні сучасного громадянина з урахуванням компетентнісного підходу, спричиненого потребою якісної підготовки майбутнього покоління відповідно до світових стандартів. Питання розглядаються в контексті оновлених вимог, визначених Законом України "Про освіту", Концепцією "Нова українська школа" та іншими відповідними документами. У статті проаналізовано різноманітні аспекти виховання, такі як моральне, екологічне, економічне, громадянське та правове, і їх вплив на формування громадянської свідомості. Наприклад, екологічне виховання сприяє формуванню екоцентричного типу екологічної свідомості громадянина, який розуміє необхідність гармонійного співіснування людського суспільства з природним середовищем. Проте пріоритетним напрямком виховання сучасного громадянина є врахування громадянських та правових аспектів, оскільки громадянські думки та переконання становлять основу духовного життя підлітка і формують найвищі соціальні цінності, що надихають на активну участь у житті громади. Досліджено також наскрізні лінії, які об'єднують ці компоненти в єдину систему виховного процесу, такі як "Громадянська відповідальність", "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність". Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формувати у учнів уявлення про суспільство в цілому та розвивати їх здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Такий підхід дозволяє одночасно поєднати процес навчання та виховання сучасного громадянина, змінювати його ставлення до оточуючого середовища, людей, речей, умов життя і діяльності, а також сприяє всебічному розвитку особистості. Через цей інтегрований підхід до виховання надається можливість не лише навчання, але й формування особистості, здатної до ефективної самореалізації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: змістові аспекти, наскрізні лінії, виховання, процес виховання, громадянин, моральне виховання, громадянське виховання, екологічне виховання.

Концепція нової української школи пропонує розглядати освіту як єдиний процес, що включає навчання, виховання та розвиток, а виховний аспект вважати необхідною складовою всього освітнього процесу. Цей підхід спрямований на сприяння загальнолюдським цінностям, включаючи морально-етичні та соціально-політичні аспекти. Виховання не потрібно зводити до окремих занять "із моралі", а реалізувати через наскрізний, повсякденний досвід. Усе життя Нової української школи потрібно організувати за моделлю поваги до прав людини, демократії та підтримки позитивних, добрих ідей [1, с. 20]. Тож звернення до змістових компонентів і наскрізних ліній у процесі виховання сучасного громадянина є актуальним і необхідним для формування цілісної та компетентної особистості, яка здатна ефективно функціонувати в сучасному суспільстві; сприяє розвитку стійких цінностей та особистісних якостей, необхідних для активної участі у формуванні майбутнього суспільства.

Проблемі виховання завжди приділяли увагу науковці, педагоги та громадські діячі минулого. Орієнтація на педагогічну традицію, яка відображена у духовній культурі українського народу та втілена в творчості М. Драгоманова, М. Пирогова, К. Ушинського, Г. Ващенко, В. Сухомлинського та інших, відіграє важливу роль. У цій статті робиться спроба переглянути цю традицію у контексті сучасних вимог.

Питання виховання мають широке наукове підґрунтя в працях українських науковців, серед яких О. Башкір, О. Вишневський, Н. Гавриш, С. Золотухіна, В. Лозова, Т. Твердохліб та інші. Особливу увагу звернено на дослідження вчених щодо окремих аспектів виховання, зокрема громадянського (І. Бех, О. Пометун, О. Сухомлинська, І. Дзюбенко) та правового (О. Скакун, О. Петришина, В. Тацій, А. Гетьман, Л. Герасіна та інші). Однак питання змістових аспектів цього явища, наскрізних ліній, а також їх впливу на формування сучасного громадянина, залишаються недостатньо дослідженими і в умовах трансформаційних процесів вимагають детального аналізу.

Метою статті є розкриття змістових аспектів і наскрізних ліній у вихованні сучасного громадянина, які допомагають учням формувати компетентнісний погляд на світ та розвивати їхні соціальні, культурні і моральні цінності.

Розвиток особистості залежить від її емоційної сфери, що вимагає формування таких почуттів, як співчуття, довіра, симпатія, любов до Батьківщини, чуйність та ін. Для того щоб особистість розвивалася та могла задовольняти свої потреби та емоції, необхідно створювати позитивне і безпечне середовище, забезпечувати ефективну комунікацію, спілкування. Важливе значення в цьому відіграє процес виховання як система взаємодії педагога й учня, що забезпечує розвиток особистості, формування її ставлення до дійсності (людей, до себе, сім'ї, праці, держави, природи, світу речей тощо) [2, с. 45]. Процес навчання і виховання передбачає послідовну зміну мети, завдань, змісту, методів, форм, умов необхідних для розвитку особистості і досягнення визначених позитивних результатів.

Виховання є багатоаспектним явищем і включає моральне, громадянське, екологічне, економічне, правове, фізичне, які відіграють важливу роль у формуванні особистості та її адаптації до життя в суспільстві. Інтеграція різних компонентів виховання сприяє застосуванню наскрізних ліній у навчальному процесі,

які є важливим інструментом і допомагають учням формувати комплексний погляд на світ та розвивати їхні соціальні, культурні та моральні цінності. “Виховання в школі має бути наскрізною лінією і завдання закладу – виховувати дітей через спілкування, норми поведінки, доброзичливість, толерантність, відсутність булінгу тощо” [3].

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності [4].

З урахуванням вищесказаного, можна виокремити, пов'язаність наскрізних ліній з вихованням тих рис особистості, які мають велике соціальне значення. Так, ще В.Сухомлинський зазначав, що важливим є культивування й розвиток співчуття, жалості до всього живого й красивого, розвиток сердечної чуйності до прекрасного в природі, до людини. Бо “співчуваючи, людина прагне допомогти іншій, і ця співчутливість високо цінується. Важливо вміти проявляти співчуття до іншої людини” [5, с. 12].

Головні ж зміни, на думку сучасних науковців, стосуються підходів до екологічного виховання, яке в умовах сьогодення повинно формуватись та реалізовуватись на засадах стратегії сталого коеволюційного розвитку суспільства і природи. На порядку денному стоїть питання формування нового екоцентричного типу екологічної свідомості. Так, Герасимчук О.Л. зазначає, що основним завданням екологічної освіти та виховання в країні повинно бути формування екологічної свідомості про необхідність гармонійного співіснування людського суспільства з навколишнім природним середовищем та охорону довкілля від техногенного забруднення. На це мають бути спрямовані вся структура, зміст і методи навчання і виховання [6, С. 403].

Відповідно до цих положень важливою наскрізною змістовою лінією є «Екологічна безпека та сталий розвиток», що означає формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства [4].

Змістові аспекти громадянського і правового виховання є важливими з точки зору соціалізації особистості і включають положення про права людини та громадянина; участь в управлінні державними справами; використання судової системи для захисту громадянських прав; участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях; відповідальне ставлення до своїх обов'язків; участь інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ; національно-патріотичне виховання; критичне мислення; медіа-освіта; волонтерська діяльність [7].

Слід зазначити, що витоки громадянської освіти і виховання мають давню історію, а формуванню відповідних положень передували ідеї, концепції, теорії про державу, право, роль людини у суспільстві, які проголошувалися українськими громадськими діячами, вченими, письменниками (Ф. Прокопович, Г. Сковорода, М. Максимович, Т. Шевченко, М. Драгоманов), українськими педагогами (М. Пирогов, С. Миропольський, К. Ушинський) та ін. [8, с. 170]. Особливо, до питань виховання громадянина у минулому столітті звертався В.О.Сухомлинський, який вважав, що у підлітковому віці людина прагне виявити себе в складній громадській, суспільній активній діяльності. І, якщо її “не навчили вкласти свої духовні сили в іншу людину, вона не здобула навичок розуміння, співчуття та самооцінки. Не спрямовуючи свої зусилля на створення добра для інших, вона навіть може втратити здатність помічати, що живе серед спільноти людей” [5, с. 9]. У своїй відомій праці “Народження громадянина”, педагог відзначав, що пізнаючи історичне минуле й сучасне, людина відчуває себе громадянином. Громадянські думки, переконання та праця становлять основу духовного життя підлітків і формують їхню совість, яка відзначається благородністю, чутливістю та вимогливістю до себе. Це голос людського сумління. Для того щоб людина поважала найвищі цінності, що є святинями народу, вона повинна поважати себе як громадянина. Необхідно, щоб існувала гармонія громадянських думок, почуттів і дій, щоб емоції та переживання знаходили вираження у благородних діях, у праці для блага людей, суспільства та Вітчизни [5, с. 12].

Виховати з дитини людину-громадянина за допомогою наукової освіти було одним із пріоритетів діяльності українського педагога М.І. Пирогова. Громадянин – це носій загальнолюдських цінностей, високоморальна особа, “усі ми, до якої б нації не належали, можемо зробитися через освіту і виховання справжніми людьми, кожен по різному, за природженим типом і за національним ідеалом людини” – писав видатний учений [8, с. 168].

Правове виховання відіграє важливу роль у формуванні сучасного громадянина, оскільки сприяє розвитку правосвідомості, відповідальності та поваги до прав людини і законів суспільства. Так, Н.Бровко зазначає, що правове виховання полягає в передачі, накопиченні й засвоєнні знань, принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, умінні використовувати свої права, дотримуватися заборон і виконувати обов'язки. Звідси – необхідність в усвідомленому засвоєнні основних, потрібних положень законодавства, виробленні почуття глибокої поваги до права. Одержані

знання повинні перетворитися на особисте переконання, міцну установку чітко слідувати правовим розпорядженням, а потім – внутрішню потребу дотримуватися вимог закону [9, с. 30].

Важливим змістовим компонентом виховання сучасного громадянина є національно-патріотичний аспект, який сприяє розвитку свідомості про важливість національної ідентичності та приналежності до своєї країни. Воно розкриває історичні, культурні та соціальні цінності нації, виховуючи гордість за свою країну та бажання приносити їй користь; сприяє збереженню та розвитку національної культури, мови, традицій, звичаїв та обрядів. Підтримує повагу до культурної спадщини своєї нації та заохочує активну участь у її розвитку. "Важливим є виховання громадянського ідеологічного багатства діяльності дитини в колективі, взаємовідносин між дітьми і іншими, нешкільними колективами. Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність - це осереддя почуття людської гідності" [5, с. 12].

Громадянське виховання стимулює патріотичну активність та бажання служити своїй країні. Воно підтримує громадян у їхній участі у громадському житті, вирішенні проблем та сприяє розвитку демократії та громадянського суспільства. Саме вищезазначені елементи формуються у наскрізній лінії "Громадянська відповідальність", яка націлена на виховання відповідальних членів громади та суспільства, здатних розуміти принципи та механізми його функціонування, а також усвідомлювати важливість національної ініціативи [4].

Серед педагогів XIX століття виділяється К.Д. Ушинський, який дуже повно та яскраво розкривав важливу роль морального виховання у формуванні особистості. Він наголошував, що моральний вплив становить основне завдання виховання і є набагато важливішим, ніж розумовий розвиток, надання знань та задоволення особистих інтересів. Ушинський вважав, що без морального розвитку людини, навіть фактичне пізнання, можуть бути навіть шкідливими для самої особистості та її оточення. Відокремлене виховання та інтелектуальна підготовка, не спрямована на моральне виховання, часто призводить до "освіченого дикунства", яке навіть небезпечніше, ніж неосвіченість. За Ушинським, метою виховання має бути становлення моральної особистості, корисного члена суспільства. Моральне виховання, на його думку, повинно сприяти розвитку в дитині гуманності, чесності, працьовитості, дисциплінованості, почуття відповідальності, а також власної гідності, поєднаної зі скромністю [10, с. 64].

На думку І.Беха, свідоме й вільне оволодіння підростаючою особистістю будь-якою духовно-моральною цінністю ґрунтується на її психологічному розумінні й відповідних виховних впливах (методах, технологіях) педагога, а також на внутрішній самодіяльності вихованця як його свідомому волевиявленні. Наголошуємо, що нині на перше місце у психолого-педагогічних пошуках виходить якраз завдання оволодіння підростаючою особистістю власними душевними самоперетворювальними силами, тобто здатністю зробити їх активними і розвивально продуктивними [11, с. 25].

Зазначимо, що найбільш близькою до зазначеного положень є наскрізна лінія «Здоров'я і безпека», що пов'язана зі становленням учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Не менш важливим компонентом виховання сучасного громадянина є економічний аспект. Згідно з думкою З. Гіптерса, з середини XIX століття педагоги та освітяни минулого розглядали економічну фахову освіту як необхідний елемент соціальної незалежності людини, що є ключовим для майбутнього становлення незалежної України та соціального захисту особистості. "Культурно-освітні та громадські діячі розуміли, що формувати підприємницькі якості потрібно ще в школі, сприяючи розвитку у дітей кооперативного світогляду та віри в силу кооперативної ідеї" [12, с. 52].

Продовження відповідних ідей зустрічаємо у наскрізній лінії «Підприємливість і фінансова грамотність», яка повинна забезпечити краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Вищезазначені наскрізні лінії сприяють розвитку ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікативні навички, саморегуляція тощо. Це виховує бажання в учнів стати самостійними, відповідальними та ефективними учасниками суспільства. Крім того, наскрізні лінії сприяють створенню цілісного підходу до освіти, де навчання та виховання інтегруються для досягнення загальних цілей розвитку особистості. Вони допомагають педагогам орієнтуватися на формування не лише знань, але й цінностей та поглядів учнів.

Ідея наскрізних ліній суттєво змінює форми і методи виховної роботи, враховуючи, що виховання передбачає наявність рівноправних стосунків між вчителем і учнем, які базуються на взаємній повазі та партнерстві. Це означає повну відмову від авторитарного виховання і використання таких методів, як примус, вказівки, зауваження, навіювання, звинувачення та інші засоби покарання та осудження. Спрямування зусиль на створення психологічно комфортної атмосфери, яка сприяє формуванню успішної та щасливої особистості. Ще у XVIII столітті відомий французький філософ та педагог Ж.-Ж. Руссо наголошував, що з моменту народження дитина не має поганих рис, а її природа досконала, тому завдання вихователя полягає у тому, щоб допомагати природному розвитку та створювати відповідну атмосферу. Виховання кожної людини, писав Руссо, дається природою шляхом безпосереднього розвитку вроджених здібностей та потягів. Звертаючись до батьків і вихователів, він закликав їх поважати особистість у дитині та всі її корисні та розумні

схильності, розвивати в ній природність, прищеплювати почуття волі й незалежності, прагнення до праці [13, с. 115].

Важливо виховувати основні цінності через конкретні дії. Краще один раз взяти участь у проєкті, ніж годину слухати про щось. Так, волонтерство, яке має значний зв'язок з громадянським і правовим вихованням, надихає громадян на активну участь у житті суспільства. Волонтери виявляють свою відповідальність перед громадянами та спільнотами, допомагаючи тим, хто потребує допомоги, підтримки чи захисту прав. Волонтерство сприяє розвитку громадянських цінностей, таких як толерантність, солідарність, емпатія та повага до прав та гідності інших. Тому волонтерство є важливим інструментом громадянського та правового виховання, що сприяє розвитку громадянської активності, формуванню громадянських цінностей та набуттю практичних навичок для участі у громадському житті. Взагалі, наскрізна лінія "Громадянська відповідальність", в основному, реалізується через колективну діяльність, таку як дослідницькі проєкти, робота в групах, створення проєктів тощо, що сприяє розвитку учнівської готовності до співпраці та толерантності до різноманітних підходів та думок.

Потрібно, щоб виховні заходи, які проводяться, надавали можливість висловлювати власну думку. Наприклад, вони можуть стосуватися таких тем, як улюблений фільм, домашня тварина, риси характеру, які є цінними в друзях та інше. Такі виховні заходи можуть включати дискусії чи дебати, анкетування та опитування. Використання цифрових інструментів може сприяти вільному вираженню думок, дозволяючи учням публікувати свої записи, коментувати думки інших та обговорювати теми в інтерактивному форматі, такі як блоги та онлайн-форуми, а також створення інтерактивних плакатів на актуальну тематику. Це допоможе, по-перше, висвітлити актуальне питання з точки зору підлітка, по-друге, донести важливі меседжі до інших учасників.

Виховний захід "Тренінги із самопрезентації" відіграє важливу роль у формуванні особистості і розвитку ключових навичок учасників. Допомогає особистості навчитися ефективно виражати свої думки, ідеї та переконання, встановлювати контакти з іншими людьми та будувати взаєморозуміння. Учасники вчаться створювати та проводити презентації, які привертають увагу, ефективно комунікують із аудиторією та передають ключові повідомлення. Тренінги із самопрезентації сприяють розвитку лідерських якостей, таких як спроможність мотивувати приймати рішення, підготуватися до майбутньої кар'єри.

Отже, сучасним громадянином допомагають стати, у тому числі, і виховні заходи, що створюють стимулююче середовище, де учні відчують себе впевнено для висловлення своїх думок та переконань, формують лідерські якості та націлені на активну участь у житті міста або громади.

Висновки. Змістові аспекти виховання є різноманітними та включають моральне, екологічне, економічне, громадянське та правове, які можна реалізувати через наскрізні лінії, такі як "Громадянська відповідальність", "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність". Такий підхід дозволяє одночасно поєднати процес навчання та виховання сучасного громадянина, змінити його ставлення до оточуючого середовища, людей, речей, умов життя і діяльності, а також сприяє всебічному розвитку особистості, формуванню моральної, громадянської, екологічної та економічної культури, розумовому і фізичному розвитку. Використання наскрізних ліній у вихованні дозволяє перенести ідеологізований і часто теоретичний підхід до реальних дій, створюючи мотивацію для подальшого практичного використання набутих компетенцій.

Використана література:

1. Концепція Нової української школи. Київ. Міністерство освіти і науки. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навчальний посібник. Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. "ОБС", 2002. 400 с.
3. Троян І. План виховної роботи в школі - необхідність чи пережиток минулого: думки та пропозиції освітян. "Нова українська школа". 2023 URL : <https://nus.org.ua/articles/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobhidnist-chy-perezhytok-mynulogo-dumky-ta-propozytsiyi-osvityan/>
4. Наскрізні змістові лінії. Міністерство освіти і науки. 2023. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>
5. Сухомлинський В. Я. Народження громадянина. Київ : "Школа", 1970. 288 с.
6. Герасимчук О. Л. Екологічне виховання в контексті сучасної парадигми сталого розвитку. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 401-406. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/18215/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.pdf>
7. Концепція розвитку громадянської освіти. 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
8. Микитюк С. О. Історико-педагогічні умови формування громадянської освіти в Україні у другій половині XIX – початку XX століття. Baltija Publishing, Riga, Latvia. 2023. С. 161-184 URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/570f6c62-5d37-4f1d-8704-c4de0ef31ac5/content>
9. Бровко Н. І. Правове виховання як визначальний фактор взаємодіє син людської особистості та соціуму. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2019. № 1. С. 29-32.
10. Кравчук Л. В. Дослідження проблеми морального виховання дитини у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 2014. С. 63-68. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4560/1/L_Kravchuk_02_14_IPPO.pdf

11. Бех І. Д. Б Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/717891/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8pdf>
12. Гіптерс З. В. Теорія і практика економічного виховання дітей в українській родині: ретроспективний погляд. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*. 2017. Вип. 1 (40). С. 51-54. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15164/1/%D0%A2%D0%95%D0.pdf>
13. Лях Г. Р., Данильченко С. М. Принципи загальнонародського природного виховання Ж.-Ж. Руссо у контексті розбудови нової української школи. *Young Scientist*. № 7 (59). July. 2018. С. 115-118. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4212/4143>

References:

1. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). [The Concept of the New Ukrainian School]. Kyiv. Ministerstvo osvity i nauky. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Lozova V. I., Trotsko H. V. (2002) Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia. [Theoretical Foundations of Education and Learning.]. Navchalnyi posibnyk. Kharkivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S.Skovorody. Kharkiv. "OVS". 400 s. [in Ukrainian].
3. Troian I. (2023) Plan vykhovnoi roboty v shkoli - neobkhidnist chy Perezhytok mynuloho: dumky ta propozyitsii osvityan. [The School's Educational Work Plan – Necessity or Vestige of the Past : Thoughts and Proposals of Educators]. "Nova ukrainska shkola". URL : <https://nus.org.ua/articles/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobhidnist-chy-perezhytok-mynulogo-dumky-ta-propozytsiyi-osvityan/> [in Ukrainian].
4. Naskrizni zmistovi linii (2023). [Cross-cutting content strands]. Ministerstvo osvity i nauky. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-linii> [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi V. Ya. (1970) Narodzhennia hromadianyna. [Birth of a citizen]. Kyiv, "Shkola". 288 s. [in Ukrainian].
6. Herasymchuk O. L. (2014) Ekolohichne vykhovannia v konteksti suchasnoi paradyhmy staloho rozvytku. [Environmental education in the context of the modern paradigm of sustainable development]. Innovatsiini pidkhydy do vykhovannia studentskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii (m. Zhytomyr, 22-23 travnia 2014 r.) / za red. O. A. Dubaseniuk, V. A. Kovalchuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 401-406. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/18215/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.pdf> [in Ukrainian].
7. Kontsepsiia rozvytku hromadianskoi osvity (2018). [The concept of civic education development]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Mykytiuk S. O. (2023) Istoryko-pedahohichni umovy formuvannia hromadianskoi osvity v Ukraini u druhii polovyni XIX – pochatu XX stolittia. [Historical and pedagogical conditions of civic education formation in Ukraine in the second half of the 19th - early 20th century]. Baltija Publishing, Riga, Latvia. S. 161-184. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/570f6c62-5d37-4f1d-8704-c4de0ef31ac5/content> [in Ukrainian].
9. Brovko N. I. (2019) Pravove vykhovannia yak vyznachalnyi faktor vzaiemovidnosyn liudskoi osobystosti ta sotsiumu. [Legal education as a determining factor in the relationship between individual personality and society]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. Kyiv. № 1. S. 29-32 [in Ukrainian].
10. Kravchuk L. V. (2014) Doslidzhennia problemy moralnoho vykhovannia dytyny u pedahohichnii spadshchyni K.D.Ushynskoho. [Research on the issue of moral education of children in the pedagogical legacy of K.D. Ushynsky]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv. S. 63-68. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4560/1/L_Kravchuk_02_14_IPPO.pdf [in Ukrainian].
11. Bekh I. D. (2018) B Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti [Personality on the path to spiritual values]: monohrafiia. Kyiv – Chernivtsi : «Bukrek». 320 s. [in Ukrainian].
12. Hipters Z. V. (2017) Teoriia i praktyka ekonomichnoho vykhovannia ditei v ukrainskii rodyni: retrospektyvnyi pohliad. [Theory and practice of economic education of children in Ukrainian families: a retrospective view]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii "Pedahohika, sotsialna robota"*. Vyp. 1 S. 51-54. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15164/1/%D0%A2%D0%95%D0.pdf> [in Ukrainian].
13. Liakh H. R., Danylenko Ye. M. (2018) Pryntsypy zahalnoliudskoho pryrodnoho vykhovannia Zh.-Zh. Russo u konteksti rozbudovy novoi ukrainskoi shkoly. [The principles of universal natural education by Jean-Jacques Rousseau in the context of building the new Ukrainian school.] *Young Scientist*. № 7 (59). July. S. 115-118. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4212/4143> [in Ukrainian].

S. Mykytiuk, V. Mykytiuk. Content components and cross-cutting themes in the education of a modern citizen

The article explores the substantive aspects and cross-cutting lines in the education of the modern citizen, taking into account the competency-based approach driven by the need for quality preparation of the future generation in line with global standards. The issues are considered in the context of updated requirements outlined in the Law of Ukraine "On Education," the "New Ukrainian School" Concept, and other relevant documents. The article analyzes various aspects of education such as moral, ecological, economic, civic, and legal, and their impact on shaping civic consciousness. For example, environmental education contributes to the formation of an ecocentric type of environmental awareness in citizens, understanding the necessity of harmonious coexistence between human society and the natural environment. However, the priority direction in educating the modern citizen is the consideration of civic and legal aspects, as civic thoughts and convictions form the basis of a teenager's spiritual life and shape the highest social values, inspiring active participation in community life. Cross-cutting lines that unite these components into a single system of the educational process, such as "Civic Responsibility," "Environmental Safety and Sustainable Development," "Health and Safety," "Entrepreneurship and Financial Literacy," are also explored. Cross-cutting lines are socially significant interdisciplinary themes that help shape students' understanding of society as a whole and develop their ability to apply acquired knowledge in various situations. This approach allows for the simultaneous integration of the process of learning and educating the modern citizen, changing their attitudes towards the surrounding environment, people, things, living conditions, and activities, while also promoting comprehensive personality development. Through this integrated approach to education, the opportunity for not only learning but also the formation of a personality capable of effective self-realization in modern society is provided.

Key words: substantive aspects, cross-cutting lines, education, educational process, citizen, moral education, civic education, environmental education.